МҮАСИР ДӨВРДӘ АЗӘРБАЈЧАНДА ҺӘМКАРЛАР ИТТИФАГЫ КИТАБХАНАЛАРЫНЫН ВӘЗИЈЈӘТИ

Тачәддин ГУЛИЈЕВ

китабхана фонду вә каталогларын тәшкили кафедрасынын мудири, тарих елмләри намизәди, досент

Азәрбајчан Республикасы мүстәгил дөвләт гуручулуғуну мөһкәмләндирмәк уғрунда мүбаризәни күндән-күнә даһа да күчләндирир. Һазырда демократик, һүгуги, сивилизасијалы дөвләт гурулур, сијаси, сосиал-игтисади вә мәдәни һәјатын бүтүн саһәләриндә бөјүк дәјишикликләр баш верир. Азәрбајчан сәрбәст базар игтисадијјаты јолу илә кедәрәк, дүнја өлкәләринин игтисадијјатына даһа сых бағланмаг әзминдәдир. Хүсусилә өлкә дахилиндә јаранмыш сабитлик бир сыра мүһүм проблемләри һәлл етмәјә, о чүмләдән милли мәдәнијјәтин даһа да чичәкләнмәси истигамәтиндә мүәјјән ишләр көрмәјә имкан јаратмышдыр.

Инкишаф етмиш дүнја дөвләтләри илә мәдәнијјәт, елм вә тәһсил саһәсиндә кениш әлагәләр јаранмаға башламышдыр ки, бунун нәтичәсиндә Азәрбајчанын бир чох исте'дадлы кәнчләри харичи өлкәләрин али мәктәбләриндә тәһсил алыр, елм очагларында јарадычылыг ишләри апарыр, бәшәри биликләри, габагчыл тәчрүбәләри өјрәнмәјә чалышырлар.

Мүстәгиллијимизин мөһкәмләндији, сәнаје вә кәнд тәсәррүфаты саһәсиндә ислаһатларын һәјата кечирилдији, базар игтисадијјатына кечидин реаллашдығы бир шәраитдә китабханаларын ишинин јахшылашдырылмасы, китаб фондунун зәнкинләшдирилмәси, инкишаф етмиш өлкәләрин китабханалары илә әлагәләрин гурулмасы, һәмин китабханаларын китаб фондларындан мүтәхәссис охучуларын истифадәсинә вә сорғуларынын тә'мин едилмәсинә имка

јарадылмасы, базар мүнасибәтләри системиндә китабханаларын јеринин вә ролунун мүәјјәнләшдирилмәси бөјүк әһәмијјәт кәсб едир. Бунунла әлагәдар олараг мүасир шәраитдә әһалијә китабхана хидмәтинин јени тәләбләрә ујғун тәшкил едилмәсинә еһтијач хејли артмышдыр.

Китабхана хидмәтинин сәмәрәлилијинин артырылмасы, онун тәкмилләшдирилмәси китабхана иши просесләринин тәшкилиндә елми јениликләрдән вә габагчыл тәчрүбәләрдән истифадәнин кенишләндирилмәсини тәләб едир. Чүнки бу күнкү хидмәт үсуллары артыг охучуларын тәләбини өдәмир.

Азәрбајчан Республикасынын президенти Һ.Ә.Әлијев 1995-чи илин ијун ајында М.Ф.Ахундов адына Азәрбајчан Дөвләт Китабханасында миниатүр китабын тәгдимат сәркисинә бахдығы заман китабханалар һаггында бу чүр дәјәрли фикирләр сөјләмишдир: "Китабхана халг, милләт үчүн, чәмијјәт үчүн мүгәддәс бир јер, мә'нәвијјат, билик, зәка мәнбәјидир. Она көрә дә китабханаја даими һөрмәт халгымызын мәдәнијјәтини нүмајиш етдирән амилләрдән биридир."[1]

Белә бир дөврдә мүстәгил дөвләт гуручулуғу идејаларынын, милли вә бәшәри биликләрин охучулара чатдырылмасында Республика Һәмкарлар Иттифагы системиндә олан китабханалар да бөјүк рол ојнамалыдырлар. Лакин көрәк һәмин китабханаларын мүасир вәзијјәти бу тәләбата чаваб верирми?

Әввәла, кечид дөврүнүн мүрәккәблији, бир сыра ислаһатларын һәјата кечирилмәсинин чәтинлији, чохлу сајда фабрик вә заводларын фәалијјәтинин дајандырылмасы, һәмкарлар иттифагы системинин структурунда чохлу чидди дәјишикликләрин баш вермәси, о чүмләдән Республика Һәмкарлар Иттифагы Мәркәзи Шурасы әвәзинә, Республика Һәмкарлар Иттифагы Конфедерасијасынын јарадылмасы вә с. кими просесләр китабханаларын үмуми инкишафына мәнфи тә'сир көстәрмәјә башламыш, онларын мадди-техники базаларынын зәифләмәсинә, малијјә вәсаитинин азалмасына, китаб фондунун комплектләшдирилмәсинин пис вәзијјәтә дүшмәсинә сәбәб олмушдур.

Бир факты көстәрмәк јеринә дүшәр ки, 1989-чу илдә Азәрбајчанда 4 милјон нүсхәдән чох китаб фонду олан 326 һәмкарлар иттифагы китабханасы варды ки, онлардан 800 миндән чох охучу истифадә едирди.[2]

Мә'лумдур ки, кечмиш совет дөвләти рәһбәрләринин чидди кәмәклији нәтичәсиндә ермәниләрин 1988-чи илдән е'тибарән Дағлыг Гарабағын әразисини Ермәнистан Республикасына бирләшдирмәк мәгсәдилә башладыглары мүһарибә нәтичәсиндә торпагларымызын

20 фаизи ишғал едилмиш, 1 милјондан чох азәрбајчанлы доғма јурд-јуваларындан говулмуш вә гачгын дүшмүш, ән минләрлә инсан тәләф олмуш, чохлу сајда ичтимаи вә јашајыш биналары, идарә вә мүәссисәләр, мәдәни абидәләр, мәктәбләр, музејләр вә китабханалар, о чүмләдән һәмкарлар иттифагы китабханалары вә с. тамамилә дағыдылыб мәһв едилмишдир.

Бунунла јанашы, 1991-чи илдә ССРИ-нин дағылмасы, мүттәфиг республикаларла, о чүмләдән Русија илә әлагәләрин кәсилмәси, Азәрбајчанын блокадаја дүшмәси, совет һөкумәтинин сијасәти үзрә вахтилә бир-бириндән асылы гајдада гурулмуш фабрик вә заводларын дајанмасы нәтичәсиндә онлар мүәссисә китабханасы да өз фәалијјәтини дајандырмалы олмушду. 1993-1994-чү илләрдә республика Һәмкарлар Иттифагынын 23 китабханасы, 1995-чи илин шифаһи мә'луматына көрә исә 35 китабханасы өз фәалијјәтини дајандырмышдыр.[3]

Лакин Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын һесабатында 1994-чү илдә 107 китабхананын, 1995-чи илдә исә чәми 90 китабхананын фәалијјәти һаггында мә'лумат верилир.

1995-чи илин һесабатына көрә 90 китабханаја ил әрзиндә 5026 нүсхә китаб дахил олмуш, 26650 нүсхә китаб харич едилмишдир. Үмуми фондда 1406088 нүсхә әдәбијјат олмушдур.[4] Фондун тәркиби ашағыдакы кимидир: ичтимаи елмләр үзрә - 313908 нүсхә, тәбиәт елмләри, сәһијјә вә тибб үзрә - 63816 нүсхә, техника, кәнд вә мешә тәсәррүфаты үзрә - 92269 нүсхә, инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идман үзрә - 193708 нүсхә, филолокија елмләри вә бәдии әдәбијјат үзрә - 742387 нүсхә. Үмуми фондун 698108 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә, 707980 нүсхәси исә дикәр дилләрдәдир.[5]

Бу фактлардан көрүндүјү кими 1991-чи илә нисбәтән 1995-чи илдә китабханаларын сајы 3 дәфә, фонду исә 4 дәфә азалмышдыр.

Гејд етдијимиз кими һәмкарлар иттифагы системиндә 1991-чи илдә 326 китабхана варды. Мараглыдыр: әкәр онлардан 35-и бағланмышдырса, бәс онда галан 201 китабхана нечә олмушдур?

Көстәрмәк лазымдыр ки, Бакы, Минкәчевир, Сумгајыт вә дикәр шәһәрләрдәки мүхтәлиф завод, фабрик вә с. мүәссисәләр бағландығына көрә онларын китабханалары да өз фәалијјәтләрини дајандырыблар. Белә китабханаларын учоту һәлә дәгиг мә'лум дејилдир. Бир сыра китабханалар фәалијјәт көстәрсә дә республика Һәмкарлар Иттифагы Китабханасынын мәркәзи методики шө'бәсинә һесабат вермәдикләринә көрә онлар һаггында мә'лумат әлдә етмәк мүмкүн олмур.

Бә'зи китабханалар исә јерләшдикләри биналар ичарәјә верилдијинә, харичи, јахуд дахили ширкәтләрә, тичарәт мәркәзләринә,

бизнесменләрә, банклара јерли-дибли сатылдығына көрә бағланмышдыр. Мәсәлән, Бајылдакы Мәдәнијјәт Сарајынын китабханасыны, Республика Һәмкарлар Иттифагынын Мәркәзи Мәдәнијјәт Сарајында јерләшән иашә ишчиләри һәмкарлар иттифагынын зәнкин фонда малик олан китабханасыны, Бакы Кәми Тә'мири Заводу китабханасыны, сәһијјә ишчиләри һәмкарлар иттифагы китабханасыны,1 мај адына Мәдәнијјәт Сарајынын китабханасыны, Чапаридзе адына клуб китабханасыны, Гарадағ Комбинаты Мәдәнијјәт Сарајынын китабханасыны вә с. буна мисал көстәрмәк олар.

Бир чох китабханалар исә малијјә вәсаитинин чатышмамасы үзүндән јерләшдији идарә вә мүәссисәләрин рәһбәрләри тәрәфиндән бағланмыш, јахуд садәчә олараг фәалијјәти дајандырылмыш, онларын зәнкин фонду исә демәк олар ки, дағыдылмышдыр.

Дүнјанын һеч бир өлкәсиндә халгын ән гијмәтли сәрвәти һесаб олунан китаба вә китабханаја бу чүр лагејд мүнасибәт көстәрилмир. Мәсәлән, Бајылдакы Мәдәнијјәт Сарајынын бинасы һансы бир харичи ширкәтә исә ичарәјә верилдији үчүн 140 мин нүсхәдән чох китаб сәрвәти вә минләрлә охучусу олан китабхана бағланмыш, фонду ајры-ајры китабханалар арасында бөлүшдүрүлмүшдүр. Јахуд Мәркәзи Мәдәнијјәт Сарајы ичарәјә верилдији үчүн буралакы китабхана бағланмыш вә онун фондунун бир һиссәси Ашыг Әләскәр адына база китабханасында сәлигәсиз вә нәзарәтсиз бир јердә үст-үстә јығылыб галмышдыр. Бағланмыш бүтүн китабханалар һаггында бу чүр мисаллар көстәрмәк олар.

Республика Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын бир гисминин бағланмасы, малијјә вәсаитинин чатышмамасы, јени әдәбијјатын алынмамасы, һәмчинин фондлардан чохлу ичтимаи-сијаси әдәбијјатын харич едилмәси үзүндән китабхана фондлары кәскин сурәтдә азалмышдыр.

1994-чү илдә 107 китабхананын фондуна чәми 1827 нүсхә јени әдәбијјат дахил олмушдурса, һәмин китабханалардан 570800 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Әкәр ил әрзиндә ичтимаи елмләр үзрә 422 нүсхә јени китаб алынмышдырса, 293559 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идман үзрә 159 нүсхә јени китаб алынмышдырса, 184064 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Јахуд филолокија елмләри, бәдии әдәбијјат үзрә чәми 1057 нүсхә әдәбијјат дахил олмушдурса, 75122 нүсхә китаб харич едилмишдир. Үмумијјәтлә, 1994-чү илдә 107 китабхананын фондундан Азәрбајчан дилиндә 498043 нүсхә әдәбијјат, рус дилиндә исә 72757 нүсхә әдәбијјат харич олунмушдур.

Беләликлә, 1994-чү илдә 107 китабхананын фондунда 1385036 нүсхә әдәбијјат галмышдыр ки, онлардан да 373225 нүсхәси

ичтимаи елмләрә, 84523 нүсхәси техникаја, кәнд вә мешә тәсәррүфатына, 192971 нүсхәси инчәсәнәтә, бәдән тәрбијәси вә идмана, 671672 нүсхәси филолокија елмләринә вә бәдии әдәбијјата даирдир. Үмуми фондун 670883 нүсхәси Азәрбајчан дилиндә, 714153 нүсхәси дикәр дилләрдә олан әдәбијјатдан ибарәтдир.[6]

1995-чи илдә фондлара дахил олан јени әдәбијјат 1994-чү илә нисбәтән хејли артыг олмушдур. Белә ки, 1995-чи илдә 90 китабхананын фондуна 5026 нүсхә јени китаб алынмышдыр ки, онлардан 816 нүсхә ичтимаи елмләр, 253 нүсхә тәбиәт елмләри, сәһијјә вә тибб, 300 нүсхә техника, кәнд вә мешә тәсәррүфаты, 1202 нүсхә инчәсәнәт, бәдән тәрбијәси вә идман, 47687 нүсхә филолокија елмләри вә бәдии әдәбијјат үзрә олмушдур.[7]

1995-чи илдә 1994-чү илә нисбәтән аз сајда, јә'ни чәми 26650 нүсхә әдәбијјат харич едилмишдир. Она көрә 1995-чи илдә китабханаларын фондунда мүхтәлиф елм саһәләринә даир 1406088 нүсхә әдәбијјат олмушдур.[8]

Бу көстәричиләрдән ајдын олур ки, республикамызын сон илләрдә кечирдији бөһран бүтүн мәдәни мүәссисәләрә, о чүмләдән һәмкарлар иттифагы китабханаларына да өз мәнфи тә'сири көстәрир.

Јери кәлмишкән хатырлатмалыјыг ки, XX әсрин әввәлләриндә јаранмаға башлајан һәмкарлар иттифагынын китабханалары (чәми 4 китабхана олмушдур) сонракы илләрдә, хүсусилә совет һакимијјәти илләриндә, чидди инзибатчылыг вә мәһдудијјәтләрә бахмајараг, тарихи вә шәрәфли бир јол кечәрәк инкишаф етмиш, минләрлә мүтәхәссис охучуларын, алимләрин, мүһәндис вә конструкторларын, нефтчиләрин, о чүмләдән кәнч фәһләләрин формалашмасында чох бөјүк рол ојнамышдылар.

Республика Һәмкарлар Иттифагы китабханалары ән ағыр вә чәтин илләрдә, һәтта Бөјүк Вәтән мүһарибәси дөврүндә белә бу күнкү кими тәнәззүлә уғрамамышдыр.

Совет һакимијјәти илләриндә нефт вә кимја сәнајеси ишчиләри һәмкарлар иттифагынын И.М.Губкин адына мәркәзи китабханасы, Бајылдакы Мәдәнијјәт Сарајы китабханасы, Сабунчудакы Мәдәнијјәт Сарајы китабханасы, А.Бакыханов адына Мәдәнијјәт Сарајы китабханасы, Бинәгәди рајонундакы Мәдәнијјәт Сарајы китабханасы, ҺГЧИ-нин нәздиндә олан китабханалар, республика тичарәт ишчиләри һәмкарлар иттифагынын Мәдәнијјәт Сарајы китабханасы, Хәзәр Дәниз Кәмичилији ишчиләри һәмкарлар иттифагынын нәздиндә олан онларла китабхана өз јахшы ишләринә көрә нәинки республикамызда, һәтта онун һүдудларындан кәнарларда да бөјүк шөһрәт газанмышды.

Республика Һәмкарлар Иттифагы китабханалары ән актуал чари әдәбијјаты өз фондларында топламыш, охучуларын елми, мәдәни дүнјакөрүшүнүн формалашмасында, сосиал-сијаси вә игтисади јениликләрин дәрк едилмәсиндә, бәшәри биликләрин мәнимсәнилмәсиндә мүһүм рол ојнамышлар.

Вахтилә бу китабханалардан бир милјона јахын охучу истифадә едиб бәһрәләнмишдир. Әлбәттә, бу, о демәк дејилдир ки, һәмин китабханаларын тәшкилиндә, иш просесиндә, охучулара хидмәт ишиндә һеч бир нөгсан јох иди. Хејр, о дөврдә китабханаларын ишиндә нөгсанлар да олмушдур. Лакин тәәссүфләр олсун ки, бу күн һәмкарлар иттифагы китабханаларынын ишиндәки нөгсанлардан даһа чох, онларын фәалијјәтләринин тамамилә дајанмасы тәһлүкәсиндән данышмаг лазым кәлир.

Республика һөкумәти 9 ијул 1996-чи илдә "Азәрбајчан Республикасында китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында" гәрар гәбул етмишдир. Гәрарда көстәрилир ки, "Китабхана ишини мәзмунча јахшылашдырмаг, китаб тәблиғини, охучуларла фәрди иши јени әсаслар үзәриндә гурмаг, хидмәтин сәмәрәли формаларыны тәтбиг етмәк истигамәтиндә мүәјјән ишләр көрүлмүшдүр...

Лакин республикада китабхана ишинин тәшкили, китабханаларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси, фондларын комплектләшдирилмәси, китабханачы кадрлардан дүзкүн истифадә едилмәси ишиндә нөгсан вә чатышмазлыглар да мөвчуддур.

Республикада китабханаларын шәбәкәсинин низама салынмасы, фондларын комплектләшдирилмәси, мүһафизә олунмасы вә истифадәси ишиндә чидди гајда јарадылмасы, еләчә дә онларын мадди-техники базасынын мөһкәмләндирилмәси мәгсәди илә Назирләр Кабинети гәрара алмышдыр ки, мәдәнијјәт вә тәһсил назирликләри, Елмләр Академијасы, Дөвләт Елм вә Техника Комитәси, мүдафиә, сәһијјә, кәнд тәсәррүфаты назирликләри вә табелијиндә китабхана олан дикәр тәшкилатлар республикада фәалијјәт көстәрән китабханаларын ишиндә мөвчуд олан чатышмазлыг вә нөгсанлары арадан галдырмаг үчүн тә'хирә салынмадан конкрет тәдбирләр һазырлајыб һәјата кечирсинләр...

Мәдәнијјәт Назирлији республика әразисиндә фәалијјәт көстәрән бүтүн китабханаларын паспортлашдырылмасыны бир ил мүддәтиндә һәјата кечирмәли, китабхана ишинә даир норматив сәнәдләрин 6 ај мүддәтиндә ишләниб һазырланмасыны вә тәсдиг үчүн Назирләр Кабинетинә тәгдим олунмасыны тә'мин етмәли, Мәтбуат вә Информасија Назирлији илә бирликдә дөври мәтбуатын вә јени әдәбијјатын китабханалара вә республика Архив Фондуна

мүнтәзәм олараг көндәрилмәси мәгсәди илә тәдбирләр һәјата кечирмәлидир.[9]

Гәрарда һәр шеј ајдын вә конкрет көстәрилмишдир. Гәрардан ирәли кәлән бу мүһүм вәзифәләрин китабхана шәбәкәси олан дикәр назирлик, идарә, мүәссисә вә тәшкилатлар тәрәфиндән нечә һәјата кечирилдијини билмирик, лакин Республика Һәмкарлар Иттифагы тәрәфиндән бу саһәдә өтән мүддәт әрзиндә һәлә һеч бир тәдбир көрүлмәмишдир. Әкәр көрүлсәјди, онда китабханаларын мадди-техники базасыны мөһкәмләндирмәк әвәзинә онлары бағлајыб биналарыны ичарәјә вермәздиләр вә ја китаб фондуну тармар етмәздиләр, ихтисаслы китабханачы кадрлары ишдән чыхармаздылар вә с. Китабхана шәбәкәсини низама салмаг, фондлары комплектләшдирмәк, мүһафизә етмәк, китабханалары паспортлашдырмаг, китабхана ишинә даир норматив сәнәдләр һазырламаг саһәсиндә вә с. лазыми тәдбирләр көрүләрди. Бир фикри чох чәсарәтлә демәк олар ки, һәмкарлар иттифагында вахтилә фәалијјәт көстәрән 326 китабханадан һазырда нечәсинин бағландығыны вә нечәсинин фәалијјәт көстәрдијини, онларын һазырда нә гәдәр фонду галдығыны вә бағланмыш китабханаларын фондларынын талејинин нечә олдуғуну дәгиг билмирләр.

Китабхана ишинә даир бу күнә гәдәр һеч бир норматив сәнәд һазырланыб гәбул едилмәмишдир. Китабханаларда совет дөврүнүн көһнә гајда-ганунларындан бу күн дә истифадә едилир.

Лакин мүстәгил дөвләтин китабхана ишинә даир јени гануну, әсаснамәләри вә с. тә'лиматлары олмалыдыр.

Китабхана ишиндәки мөвчуд чатышмазлыг охучулара хидмәт ишинә дә өз мәнфи тә'сирини көстәрир. Белә ки, әкәр 1989-чу илдә 326 китабхананын 800 миндән чох даими охучусу олмушдурса,[10] 1994-чү илдә 107 китабхананын 60974 нәфәр,[11] 1995-чи илдә исә 90 китабхананын 55950 нәфәр даими охучусу[12] олмушдур.

1989-чу илдә охучулара 6,5 мин нүсхәдән чох китаб верилмишдирсә,[13] 1994-чү илдә 429887 нүсхә,[14] 1995-чи илдә исә 383389 нүсхә[15] китаб верилмишдир.

Рәгәмләрдән көрүндүјү кими нәинки китабханалар, ејни заманда онларын китаб фонду, китаб верилиши дә кәскин сурәтдә азалмышдыр.

Китабханаларда кечирилән күтләви тәдбирләрин сајы да демәк олар ки, сүр'әтлә ашағы дүшмүшдүр. 80-чи илләрдә китабханаларда он минләрлә күтләви тәдбир тәшкил едилирдисә, 1994-чү илдә 465,[16] 1995-чи илдә исә 435 мүхтәлиф күтләви тәдбир[17] кечирилмишдир.

Республика Һәмкарлар Иттифагы китабханаларында ишләјән китабханачы кадрларын сајы да илдән-илә азалмышдыр. Бир факты көстәрмәк кифајәтдир ки, 1994-чү илдә 117 китабханачыдан 48 нәфәринин али ихтисас вә 43 нәфәринин исә орта ихтисас тәһсили олмушдурса,[18] 1995-чи илдә ишләјән 105 китабханачыдан 39 нәфәринин али ихтисас, 35 нәфәринин орта ихтисас тәһсили олмушдур.[19] Бүтүн бунлар ону тәсдигләјир ки, республикамызда бүтүн саһәләрдә чанланма вә дәјишиклик баш версә дә китабхана ишинә, хүсусилә һәмкарлар иттифагы китабханаларына лагејд мүнасибәт һәлә дә'галмагдадыр.

МӘНБӘЛӘР

1. Азәрбајчан Республикасынын президенти Һејдәр Әлијевин чыхышы //Азәрбајчан. - 1995. -6 ијун. с.1.
2. И.М.Губкин адына Республика Һәмкарлар Иттифагы База Китабханасынын 1989-чу ил һесабаты. - с.7.
3. Мә'луматлар методики шө'бәдән көтүрүлмүшдүр.
4. АҺИШ-ин 1995-чи ил (5 нөмрәли форма) статистик һесабаты.
5. Јенә орада.
6. Республика Һәмкарлар Иттифагы Китабханаларынын 1994-чү ил статистик һесабаты.
7. Јенә орада.
8. Јенә орада
9. Азәрбајчан Республикасында китабхана ишинин вәзијјәти вә ону јахшылашдырмаг тәдбирләри һаггында: Азәрбајчан Республикасы Назирләр Кабинетинин 88№-ли гәрары. 1996, 9 ијул.
10. И.М.Губкин адына Республика Һәмкарлар Иттифагы База Китабханасынын 1989-чу ил һесабаты.
11. Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын 1994-чү ил һесабаты.
12. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.
13. И.М.Губкин адына Республика Һәмкарлар Иттифагы База Китабханасынын 1989-чу ил һесабаты.
14. Азәрбајчан Һәмкарлар Иттифагы китабханаларынын 1994-чү ил һесабаты.
15. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.
16. Јенә орада, 1994-чү ил һесабаты.
17. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.
18. Јенә орада, 1994-чү ил һесабаты.
19. Јенә орада, 1995-чи ил һесабаты.